

Obecné zákony vývoje člověka

(Čačka)

Obecné zákony vývoje (Čačka)

- Psychologické zákony vývojových změn představují **obecné principy rozvoje psychiky** platné pro normální populaci.

Obecné principy vývoje

1. Posloupnosti
2. Nerovnoměrnosti
3. Stupňovitosti
4. Kvantitativně-kvalitativních změn
5. Diferenciace a integrace
6. Dynamické struktury
7. Zpomalování
8. Individuálního průběhu vývoje

1. V průběhu duševního vývoje existuje **u všech jedinců a ve všech kulturách totožná a nezvratná shoda časové posloupnosti nástupu jednotlivých vývojových změn**. Žádné dítě nemůže dosáhnout pokročilejšího stádia, dokud neovládlo činnosti na úrovni předcházejícího vývojového stupně. Nemůže např. tvořit obecné kategorie, nemá-li rozvinutou schopnost analýzy a dostatečnou zásobu konkrétních zkušeností atp.

Charakteristiky jednotlivých vývojových stadií tak na sebe zákonitě navazují.

2. **Jednotlivé složky duševního dění se nerozvíjejí rovnoměrně**, duševní dění nevykazuje souběžnost rozvoje všech funkcí. Dítě není „miniaturou dospělého“, ale každé vývojové stadium představuje svébytnou bytost s určitou obecně typickou strukturou vývojových kvalit fyzických i psychických funkcí a projevů.

Nejdříve dozrávají procesy nejpotřebnější pro přežití, které jsou zároveň fylogeneticky starší a teprve pak funkce vyšší a komplexnější. Hmat tak zákonitě předchází funkčnost zraku, senzomotorická manipulace názorné myšlenkové operace atd. V opačném pořadí pak tyto funkce podléhají involučním procesům.

3. **Průběh vývoje** je také obecně „**stupňovitý**“, vykazuje **pravidelné střídání „vzestupných vývojových skoků“** (např. mezi 1. – 3. a 5. – 7. rokem) **s fázemi „mírnějších vývojových změn“** (např. mezi 3. – 5. a 7. – 9. rokem). To přibližně koresponduje nejen s jednotnou charakteristikou dílčích vývojových fází, ale také s periodickými změnami výchovných prostředí a jejich nároků.

Namísto lineárnosti vývoje se předpokládají určité periodické vývojové skoky střídající se s následujícími stadii relativní ustálenosti projevů.

4. Každý vývojový stupeň je v dílčích aspektech i v celku, nejen „kvantitativně“, ale především „kvalitativně“ odlišný od předchozího.

S věkem např. narůstá nejen počet osvojených slov, ale vlivem celkové vyspělosti duševního dění je i jejich význam chápán přesněji a přiléhavěji. Analogicky jako postupně chládnoucí voda získává přeměnou na led kvalitativně zcela odlišné vlastnosti.

5. **Postupně narůstající diferencovanost duševních procesů** (rozlišování většího počtu jednotek a zjemňováním jejich funkce) **zákonitě vyžaduje také vyšší integritu** (jednota a soulad) **a relativní stabilitu řídicích útvarů osobnosti** (například duševní vývoj citových reakcí postupuje od počáteční důfuznosti ke stále bohatějšímu rozsahu těchto procesů. To ale musí nezbytně doprovázet i vyšší vzájemná souhra a řád vyplývající z jednotné orientace, hodnocení i zaměření.

6. **Vývoj jednotlivých duševních funkcí je vždy nezbytné považovat za součást rozvíjející se osobnosti jako celku.** Dílčí složky duševního dění totiž vykazují v každém vývojovém stadiu charakteristický soulad a vzájemnou podporu. Bohatost reálného duševního života osobnosti tvoří vždy (podobně jako melodie) **globální dynamickou strukturu.**

7. Počáteční vývojová strnulost celkového tempa duševního rozvoje se postupně stále zvolňuje. K nejrozsáhlejším vývojovým změnám dochází zvláště v prvních letech po narození. Uvádí se, že **v prvním roce života nastává větší rozsah změn než během celého dalšího života.** **V každé následující vývojové fázi a po dospělost pak postupně ubývá progresivních vývojových změn a navíc jsou i méně nápadné.**

8. **Duševní změny mají neopakovatelný a individuální průběh.** Je to důsledek multifaktorové podmíněnosti vývoje každého jedince, značné šíře a rozmanitosti vnitřních i vnějších činitelů. V jedinečné subjekt-objektové interakci je např. dítě se slabší konstitucí neuspokojivými rodinnými poměry neurotizováno, kdežto dítě se silnější konstitucí získává tvrdou a nevlídnou výchovou paradoxně zvýšenou odolnost k zátěžovým situacím, naproti tomu i naprosto příznivé podmínky působí často negativně ve smyslu zchoulostivění, povrchnosti či oslabení vlastní aktivity dítěte. Tuto **skutečnost specifické variability vlivů prostředí a individuálních vývojových kvalit je třeba chápat jako obecně zákonitý jev.**

Další **doplňování a upřesňování** obecných principů vývoje lze očekávat nejen od tradičních výzkumů v oblasti **genetiky, biologie, biochemie, elektrofyzologie** a **zkoumání raných zkušeností** (imprinting, deprivace aj.), ale i od nově se rozvíjejících oborů jako je **etnopsychologie, psychologie prožívání, transkulturní psychologie, psychohistorie, psychologie kultury** aj., které by měla společenská praxe stále více využívat.

Senzitivní období

Ze srovnávací psychologie i etologie jsou dobře známa „**kritická období**“ (vylíhnutá káčata například následují první pohybující se předmět v okolí. Raná izolace opičích mláďat některých druhů opic způsobuje, že zůstávají i později handicapována při reagování na partnera a své vlastní poromky, pokud nedošlo k úpravě dalšími přirozenými kontakty s vrstevníky atp.

Také **ve vývoji lidské psychiky** byla prokázána určitá „**senzitivní (citlivá) období**“ vyznačující se **fázově zvýšenou vnímavostí k některým vnějším podnětům a snadnějším rozvojem určitých kompetencí.** (např. Probuzení vztahu vzájemnosti bezprostředním fyzickým kontaktem s matkou těsně po porodu, intenzivní rozvoj citové vazby k matce v prvních dvou letech života, optimální období pro snědnější porozumění některým kategoriím jako je váha objem atp.)

V určitém časovém úseku je jedinec nejlépe disponován k rozvoji některých vlastností a schopností nezbytných jak v dané vývojové etapě, tak pro další rozvoj.

V dětství i dospívání lze proto pozorovat specifickou senzitivnost k některým druhům vnějších situací, okolností, problémů atp., kdežto v jiných obdobích jsou naopak tyto podněty mnohdy přecházeny téměř bez povšimnutí.

Ve 4. a 5. roce života jsou děti podstatně intenzivněji vnímavé na vlivy narušující rodinné soužití v harmonii domova, kdežto ve 13. a 15. roce jsou zase dospívající výrazně citliví na nespravedlivé a nečestné jednání ze strany dospělých atd.).

Charakter této citlivosti koresponduje s tzv. „sociálními hodinami“, které „ukazují“, že na některé struktury „vývojových úkolů“ je „ještě čas“ a na jiné „již pozdě“. **Každé stadium je tedy obecně spojeno s určitými charakteristickými biosociálně determinovanými podněty.**

Deprivace a supersaturace

Nežádoucí vliv **blokování** (ať při **frustraci** či **deprivaci**) nebo **kvalitativní** či **kvantitativní nepřiměřenosti podnětů** (**supersaturace**) v různém věku potvrzují i neuropsychologové:

- Např. do 18 měsíce věku vytváří zrání neurálních struktur optimální základnu jak pro rozvoj senzoryky, tak emoční připoutání k druhým. Deprivace senzorické stimulace se pak projeví deficitem dovednosti efektivně vnímat, nevšímavostí, povrchností vnímání atp., kdežto nenasycení potřeby sociální kontaktu citovou plochostí, narušením interpersonální citlivosti a chudobou repertoáru sociálního chování.
- Supersaturace psychických potřeb může vyústit v hypersenzitivitu či abnormální sociální závislost atd.

U dětí je největší závislost na rozvoji biogenetických dispozic a charakteru vnějších činitelů, včetně „socializačních programů“. Během dospívání postupně vzrůstá schopnost samostatného výběru podnětů v závislosti na míře vyspělosti vnitřních kritérií. Biologické a sociální faktory jsou tak do jisté míry překrývány nastupujícími sebevýchovnými a autokultivačními hledisky i projekty. Dospělí pak již sami přímo zasahují do formování vlastních životních okolností. Vyspělost subjektivních východisek autonomie tvoří stále významnější součást činitelů rozvoje osobnosti.

Psychický vývoj, jeho podmínky, determinanty a zákonitosti (Kuric, 2001)

- Při studiu dějin ontogenetické psychologie je možné se přesvědčit, že bylo postupně vysloveno vícero názorů na podmínky a činitele psychického vývoje. Preferovaly se **myšlenky nativistické**, (za hybnou sílu považuje vrozené faktory a téměř nebere v úvahu exogenní, vnější vlivy prostředí a výchovu) **behavioristické** (behaviorismus je myšlenkový směr, v jehož centru zájmu stojí chování, jeho pozorování a analýza. Psychologie je podle pojetí behaviorismu čistě objektivní, experimentální přírodní věda. Jejím cílem je předvídání a ovládání chování.) , **konvergence a edukační**, resp. jejich odstíny a proměny v psychické ontogenezi.

- Bádání v oblasti podmínek a determinant které určují vývojový směr, dosud nebylo ukončeno.
- Jako pseudoproblém se jeví i **problém, zda je hlavním faktorem vývoje pouze dědičnost anebo pouze prostředí**, protože tyto představují jen aspekty jednoho a toho samého procesu vývoje a žádný organismus bez prostředí nemůže existovat.

- **Psychický vývoj** se uskutečňuje jako souhrn vnitřních podmínek, kterými se modifikují všechny vnější vlivy. Při vnějších vlivech vyvíjející se **jedinec** nikdy nebývá jen pasivním činitelem, ale při vytváření podmínek pro svůj život **mění nejen vnější podmínky, ale i sám sebe**. Změny sama sebe, své individuality se ještě zvyšují při zvnitřňování (interiorizaci) **vnějších výchovných zásahů**, kdy se vlastní aktivita později, zejména v pubertě a adolescenci, transformuje do **seberegulačních snah** při formování vlastní osobnosti.